

Volfgang Kloc

U Zrenjaninu, 23. aprila 2010.

Zamoljen sam da večeras kažem nešto o srpskoj i evropskoj kulturi. No, nisam stručnjak ni za jednu ni za drugu. I kako bih mogao nešto podrobnije da kažem o srpskoj kulturi kada ne vladam ni jezikom?

Moraću da se ograničim samim tim na ono što mi u Nemačkoj nazivamo „svakodnevnom kulturom“ ili „kulturom svakodnevice“ – ono što gledam i doživljavam ovih godinu dana koliko sam već ovde. I moram se u potpunosti pri tom osloniti na otuđenost mog pogleda i da rizikujem da kao stranac pogrešno mogu protumačiti sve to što vidi i doživim, što ujedno znači da neću razumeti.

Stoga imam slobodu i da iz konteksta izvučem bilo koju situaciju, da o njoj pričam na mom jeziku koji odaje moj pristup u tumačenju, tj. da neke stvari možda i ne razumem.

Počecu sa prošlom subotom, sa večerom sa jednim bračnim parom sa kojim jednom do dva puta mesečno večeramo skupa, što mi je potrebno i ja ih ispitujem o svemu što me u srpskoj svakodnevici čudi. Kao kakvo dete pitam ih: zašto je u Srbiji tako a ne drugačije, i zašto to radite ovako a ne onako? Ona je profesorka na BU, a on penzioner. Svaki put kada bih završio sa svim svojim pitanjima i kada sam nekako razumeo njihova objašnjenja, kao poslednja tema ostaje moja naivnost – moje naivne predstave o tome šta treba da se desi u politici ove države ili, pak, u njenoj svakodnevici.

Ali ne, kaže mi profesorka, sve moje predstave o stanju na srpskom univerzitetu su naivne. Nije ona frustrirana svojim radom zato što su i studentni frustrirani i nemotivisani. Naravno, i zbog toga, ali u suštini iz razloga što više ne može da legitimiše svoj rad pred sobom i što od svojih studenata više i ne može da očekuje neki angažman. Ne mogu se više setiti kada je i da li je neko zaista dobio posao na osnovu svoje naučne kvalifikacije. I zbog čega bi ti studentni onda morali da se trude oko takvih kvalifikacija?

Da, kaže njen suprug, i priča o jednom malom gradu u Sremu, gde je nekadašnji oficir vodio odeljenje za socijalnu pomoć. On je onda jednom odlučio da od tog trenutka pa nadalje socijalna pomoć bude isplaćivana isključio u vidu namirnica. Kako je jedan zaposleni počeo sumnjičavo da postavlja pitanja, kod koga i za koje novce te namirnice treba da se dobavljaju iz gradskog budžeta, nadređeni ga je pitao: Kako se Vi zovete? – Da, to tako funkcioniše. I šta da se radi?

Ne, to zaista nema nikakve veze sa srpskom kulturom. I pre su to antropološke ili etnološke pojave. No, pojave korišćenja svake moći i svakog odnosa zavisnosti ne treba da nam bude tema, već pitanje u kojoj meri i zbog čega u današnjoj Srbiji oni zavisni i slabiji bivaju tako besramno korišćeni? Onog nadređenog u Socijalnom u Sremu ne možemo vaspitati da bude bolji čovek. U najboljem slučaju mu možemo postaviti granice putem sistema pravila koja mu ne omogućavaju da samostalno ili u dogovoru sa drugarom piljarom nabavlja namirnice za one kojima one najviše trebaju, i da ih lišava onoga što im sleduje kako bi taj novac podelio na primer sa društvom u birtiji.

U ponedeljak, nakon te večere sa našim poznancima – i čini Vam se da menjam temu, ali nije tako – prisustvovao sam jednoj konferenciji za novinare u Beogradu. Helsinški komitet sa Komitetom pravnika za ljudska prava, YUCOM-om, pre godinu dana podneli su tužbu zbog

raspirivanje rasističke mržnje i na to su hteli da podsete javnost. Aprila 2009. Javnom tužiocu u Beogradu podneta je tužba protiv Dobrice Ćosića. Žena koja je 2009. u ime YUCOM-a potpisala tu prijavu, Biljana Kovačević-Vučo, nije mogla da prisustvuje konferenciji. Nalazila se u jednoj beogradskoj bolnici u kojoj je naredne noći preminula.

Na konferenciji je predstavljen dosije od oko 35 stranica koji Ćosićevim citatima potkrepljuje tu prijavu. Kada ja, kao Nemač, čitam ove redove stičem utisak konfuzije. Ali to ovog puta nije *moja* konfuzija zbog srpske stvarnosti – radi se o *Ćosićevoj* zbunjenosti naspram sveta koji on više ne razume. A ipak svojom senilnom tvrdoglavošću potencira na tome da ga razume. I ide dalje: tvrdeći da je on skoro jedini i poslednji preostali koji je još uvek dobro razume. On to radi javno – stavom jednog spiritus rector-a srpske nacije, o kojoj on prestano piše. Očekuje od drugih da će je i oni razumeti na isti način.

Morao sam ovih 35 strana pročitati i drugi i treći put, kako bih stekao sliku o tome šta se dešava u ovom tekstu. Šta sam najpre zapazio jeste da Ćosić isključivo koristi množinu. Kao da druge može spoznati jedino kao predstavnike kolektiva, kao deo jedne mase, mase koja je na drugom kraju sveta, mase koja se urotila protiv Srbije. A nekad piše i o onoj masi srpskih izdajnika, koji su se odrodili od pravih vrednosti srpstva i koji su izdali ovu zemlju i gurnuli je u
propast.

U tom njegovom svetu samo onaj koji zastupa istinu može da bude u jedini – da bude individualnost – da govori o sebi. ON (jer žene po pravilu nisu za ovakve teške zadatke) podnosi tu sudbu usamljenog ratnika, samo on može podneti usamljenost onoga koji vidi usred gomile zabludelih, on je podoban za ulogu porpovedajućeg ova, sekularnog patrijarha. Ćosić u jedini piše samo o sebi.

Sve druge on navodi kao primere, predstavnike jedne vrste, rase, etnosa, kao slepe sledbenike jednog pokreta, bezdušne realizatore pravila i zakona kojima su podređeni, instrumenti istorije koja ne priznaje mnogo aktera. Svet se sastoji od kolektiva među njima su nepremostive razlike. Konflikti se stvaraju kada ne postoji granica koja deli te kolektive. Malo je onih koji kao vođe – *fireri* – izranjaju iz kolektiva. Njihov zadatak je da čuvaju te granice kako bi se sprečili konflikti između kolektiva. Brisanje granica znači konflikt. I stoga je san o granicama omeđenoj teritoriji Srba bio san o miru. Ovaj projekat je, pak, bio veći od svakog pojedinačnog čoveka srpskog kolektiva. Množina kao gramatička kategorija postojanja ovog pojedinca je dokaz za njegovu zamenljivost, njegovu beznačajnost. Ovaj pojedinac nije vredan nijedne misli, a kamo li kakvog pravog osećanja.

Ovo zvuči veoma apstraktno ali ima svoje konkretne posledice. Danas kada nekog lekara iz Kosovske Mitrovice, koji radi u veoma loše opremljenoj bolnici, pitate (a pitao sam ga) da li bi jednog pacijenta koji je pretrpeo infarkt poslao u južni deo K. Mitrovice, s druge strane reke, ili ga transportovao dva sata do Niša, on odgovara: Niš. Ako taj pacijent ne preživi put do Niša, on se žrtvovao za kolektiv. Nije se on žrtvovao, jer ga nisu ni pitali. Žrtvovali su ga. A pojedinac i nije od značaja.

Ovakav Ćosićev stav najviše dolazi do izražaja kada piše o tome kako mu stižu novosti o srpskim zločinima - ubistvima, progonstvima, pustošima. Kao da ne postoje ni novine ni radio niti televizija, on doziva svog posetioca poput božanskog glasnika *Merkura* koji stupa na scenu njegove spisateljsko-isposničke ćelije i pripoveda mu o lošim vestima. I svaki put kada mu pristigne vest o takvim zločinima koji je evidentan i ne može ga poreći, on se pun patosa

uzruja zbog tog nečuvenog zlodela. – No, njegova uzrujanost nikada nema koren u solidarnosti sa žrtvama, već u činjenici da ovakve slike izgled Srbije u svetu deformišu u jednu zlu grimasu. On je uzrujan jer to nije u srpskom duhu – ubijati, proganjati, uništavati. Samo srpski izdajnici mogu na takav zločinački način da delaju. Negde između Kneza Lazara i Ženevske konvencije očigledno postoji za Ćosića nekakav specifično srpski Kodeks časne borbe kog svet ne želi da spozna.

Ovog pisca tišti to što je ova čast povređena devedesetih. Taj bol ga odvodi do nemačkog filozofa Karla Jaspersa i njegovih spisa o nemačkoj krivici posle 1945. Ali on Jaspersa i ne može da razume jer je u potpunosti nesposoban da razmišlja kao individua. Za Jaspersa moralna krivica razlikuje se od prekršajne ili političke krivice - pošto se isključivo radi o pitanju koje pojedinac postavlja pred sobom (ili možda pred bogom). Prekršajna krivica je povreda pravila društva i traži sudsku presudu – stoga je ova presuda „u ime naroda“. Politička krivica je povreda međunarodnih pravila – takoreći povreda pravila oko kojih su se kolektivi među sobom dogovorili. Otuda legitimitet Međunarodnih sudova. A moralnu krivicu Nemaca koji su preživeli i rat i nacistički teror Jaspers opisuje na sledeći način: „*Mi, preživeli, nismo tražili smrt. Nismo izašli na ulice, nismo urlali do uništenja, kada su odvodili naše jevrejske prijatelje. Odabrali smo da ostanemo u životu iz tog, iako slabog, mada ispravnog, razloga, jer naša smrt ne bi pomogla. To što živimo je naša krivica.*“ I ova rečenica je pisana u množini, ali OVA množina treba da iskaže da nijedna individua među posleratnim Nemcima nije mogla da se otrgne od ovog pitanja.

Ali ne želim predugo da se zadržavam sa Ćosićem. Želim da Vam pričam o ženi koja je ovog zastupnika srpskog srednjeg veka htela da izvede pred sud jer je u svom opisu razlika unutar svih njegovih kolektivnih množina izgubio meru, i jer je o drugima govorio kao o „talogu Balkana“, otuđenim od bilo kakve kulture i nesposobnima za prosvetljenje i razum.

Jednom je Ćosić govorio o „takozvanoj drugoj Srbiji“ i nizom imenuje muškarace, pripadnike tog drugog dela, dok žene, iz razloga učtivosti, ne želi da imenuje, nazivajući ih „gomilom beogradskih dama koje za stid ne znaju“. Nijedna od tih žena ne bi od njega tražila takvu obazrivu učtivost. Ono što je te žene razlikovalo od njega jeste njihova individualnost po sebi. Ćosićeva singularnost je samo jedna izvedenica koja postoji jedino u obliku sledbeništva. Njegovo očajanje nad stanjem sveta je očaj zbog propasti baš ovog sledbeništva.

Ta žena, Biljana Kovačević-Vučo, koja je u ponedeljak večere preminula, nije bila samo jedna nezavisna individua – bila je, štaviše, unikat ovog srpskog društva. Za nju su svi bili individue – svi kojima je trebala njena pomoć, svako od neprikosnovene važnosti, i niko nije smeo biti žrtvovan za neku, navodno ili odista plemenitu, kolektivnu stvar. Ona se borila za sistem pravila koji bi svakog pojedinca branio od egoizma drugih. Ona ovakvu sigurnost nije očekivala od nekog srednjevekovnog kodeksa oko kog se ionako dogovaraju muškarci međ sobom. Tome bi se taj sremski socijalni radnik nasmejao, svojoj ženi dao koju paru, kako bi za njegovu dušu zapalila dve sveće pred ikonom kneza Lazara.

Evropa iz koje ja dolazim nikada nije Srbiju karakterisala kao zlikovačku, kako to Ćosić smatra. Naprotiv, nadala se da će Srbija moći da iznedri 1000 takvih žena, Biljana, (a i muškaraca). Verovala je da je Srbija kadra da to učini. Nekada smo skoro očajavali u toj nadi. Uvek su ljudi poput Ćosića tvrdili da Evropa iščekuje propast Srbije. A 1000 takvih žena ne znače propast Srbije, već u najboljem slučaju propast njegove – Ćosićevske – Srbije.

Ta Evropa, koja nije mnogo znala o Srbiji, uživala je u filmovima Emira (ili Nemanje) Kustirce u kojima su potvrđivani ti kliše i Balkanu. Bili su to izleti u infantile i pubertetske snove o anarhijskom postojanju. Posle bioskopa sedeli bismo uz čašu *Bordoa* ili *Brunello di Montalcino* u nekom kafiću u kom je zabranjeno pušenje, i još malo se smejali tome. Jer izgledalo je da su ti filmovi puni jedinstvenih pojedinaca. Kada bolje pogledamo, svaka individualnost se ispostavljala o karikatura originala: dugi nosevi, ćelave glave, krive noge. Anarhija tih protagonista je samo naličje jedne rezignacije koja od sveta ništa više ne očekuje i ništa ne može izgubiti.

Evropa je čekala na Srbiju koja poput neke mlade nije mogla da se odluči koji joj se mladoženja više sviđa – onaj s Istoka il onaj sa Zapada. Neki pametni američki političar je na ovu dilemu jednom prilikom izgovorio sledeće reči: *Idite na Kalenića pijacu u Beogradu i ponudite svakom ko pored vas prođe da izabere između dve karte za - jednu za dve nedelje u Nju Jorku a drugu za dve nedelje u Moskvi. Ubrzo ćete saznati odgovor.*

Mislim da ono što Srbiju, i jedan niz zemalja regiona, kulturno razlikuje od ostatka Evropa jeste baš ta množina. To je množina koja zaposeda svaku individuu i uranja je u kolektiv. Čini se opravdanim, suočeni sa tajkunima i sveprisutnom korupcijom, da tvrdimo kako su oni posledica zapadnjačke individualizacije koja je prodrla u Srbiju i uništila tradicionalne vrednosti jednakosti i pravde. Ali nije samo u Srbiji to slučaj. Ideološki velikani starih srednjeevropskih kolektivnih sistema su na vreme, dok se još moglo, svoju nekadašnju političku moć pretočili u ekonomsku. Ponegde je to još danas moguće.

A kako je moguće to da urade? Moguće je jer je još suviše malo onih koji bi za građansku individualnost ustali i iz osećanja odgovornosti prema opštem dobru tražili sistem pravila. Pravila, koja sprečavaju takve pojave. Odgovornost, solidarnost, pravda... to su pojmovi iz rečnika „Beogradski dama“, koje navodno „ne poznaju stid“. One i te kako znaju za stid, ali one same odlučuju o tome čega će se stideti. Stid im nije potreban kao instrument moći.

Sa nemačkog prevela Maria Glišić